

SAMMA ANDAS BARN

(Kolumn ÅU 15.10.98)

Lars Hertzberg

Ett av sommarens stora debattämnen i Svenskfinland har varit jämförelsen mellan nazismen och kommunismen. Vilken var värre? Efter att ideologierna dött grälar man om vilket spöke som är mera skrämmande. Mera aktuellt vore att diskutera om _Milosevic_ är 1900-talets sista _Stalin_ eller om han blir 2000-talets första _Hitler_.

Ibland har ställningstagandena fungerat som ett slags ideologisk markering. En skribent i _Hufvudstadsbladet_ framkastade t.ex. den egendomliga tanken att vår avsky för nazismens maskinella utrotningsmetoder bottnade i en fördomsfull inställning till maskiner.

Fast onekligen finns det intressanta asymmetrier mellan våra inställningar till de två ideologierna. Å ena sidan har det i Västeuropa väckt allmän indignation när det framkommit att forna nazister eller nazisympatisörer kunnat få höga befattningar: någon har försummat att hålla reda på folks åsikter. Å andra sidan blir många upprörda när det visar sig att statspolisen fört bok över dem som sympatiserade med kommunismen. Att hurra på _Pol Pot_ var tydligen inte lika besudlande som att hurra på _Goebbels_. Räknat i siffror var kommunismen betydligt dödligare, ändå framstår den för många (och också för mig) inte som en lika ren form av ondska. Varför är det så?

*

En skillnad finns i själva den ideologiska utgångspunkten. Kommunismen har sin grund i ett fromt självbedrägeri: 'från var och en enligt förmåga, åt var och en enligt behov' är ju i och för sig en vacker tanke, och kanske borde var och en av oss försöka leva efter den. Problemen uppstår när man gör den till riktlinje för hur ett samhälle ska organiseras. Däremot är nazismens grundidé — att människor kan sätta sig till doms över andras människovärde — vedervärdig från första början. Men samtidigt hade kommunismens och nazismens medlöpare en annan form av självbedrägeri gemensam: benägenheten att förtränga sanningen om det som skedde bakom järnridån eller i tredje riket. (Vår tids s.k. revisionister, alltså de som förnekar att förintelsen ägt rum, är däremot inte offer för självbedrägeri, de är regelrätta bedragare.)

Och likaså: just när _Mao_ som allra intensivast hängav sig åt att plåga och förnedra sitt folk hyllades han i Europa som den stora ledaren. (Jag vill inte dölja att jag själv var aningslös, även om jag inte hörde till dem som införskaffade Maos 'lilla röda'.)

När det gäller att slå blå dunster i ögonen på folk är Milosevic däremot rena amatören. Å andra sidan har vi kanske lärt oss vara mera misstroga.

*

I Finland fick frågan en speciell karaktär. Kommunismen hade fått överta mycket av det traditionella rysshätet, frukten för arvfjenden. Å andra sidan hade Tyskland — _Goethes_, _Schillers_ och _Beethovens_ hemland — för oss, liksom i Sverige, kommit att representera den västerländska civilisationens höjdpunkt. Beundran för det tyska fick nästan hypnotiska drag i samband med inbördeskriget 1918, när blonda tyskar och tyskutbildade jägare 'befriade' vårt land från 'det östliga barbariets ok'. Det fanns rentav en tid när _Mannerheim_ var illa tåld i vita kretsar därför att han inte var tillräckligt entusiastisk över det tyska inflytandet. Och under andra världskriget ställde sig Finland och Sverige som känt i varierande grad solidariska med Tysklands sak.

Detta hade dubbla följder. Å ena sidan var behovet att förneka sanningen om nazismen betydligt starkare i vårt land än t.ex. i England eller USA, även om samma tendenser förekom i de länderna. Å andra sidan berördes vi — i likhet med människor i Västeuropa och USA — mycket kraftigare av rapporter om tyskarnas omänsklighet än av motsvarande rapporter om Sovjet (för att inte tala om Kina, Kuba, Kamputchea osv.). Skeendena i Tyskland var ett hot mot hela vår världsbild, medan grymheter och förtryck just var vad vi väntade oss av ryssar och kineser. Vår beredskap att acceptera kommunistiska regimer var, kunde man säga, ett mått på våra kulturella fördomar.

*

De som vill jämföra kommunismen och nazismen utgår vanligen från att de här rörelserna var varandras motpoler. Men i själva verket var de intimt bundna till varandra, både faktiskt och dialektiskt. Utan kommunismen hade nazismen ingenting varit. Idén att låta en politisk ideologi genomsyra människors hela liv, partiets roll och uppbyggnad, var något som nazismen lånade från kommunismen. Stödet för Hitler berodde å sin sida på rädslan för kommunismen och längtan efter en ledare som kunde bereda kommunisterna motstånd. (Det har framkastats, att den islamska fundamentalismen står i ett liknande beroendeförhållande till kommunismen som nazismen gjorde.)

En förutsättning för förintelsen var Hitlers andra stora förbrytelse, andra världskriget. I fredstid kunde massmord i den skala han igångsatte knappast ha hemlighållits vare sig för hemlandets befolkning eller inför det internationella samfundet. Men kriget möjliggjordes i sin tur av Stalins stöd och uppmuntran, som

gjorde det möjligt för Tyskland att överfalla Västeuropa utan att frukta ett ryskt angrepp i ryggen. Krig och diktatur är oskiljaktigt förbundna med varandra.

Om Hitler hade kommunisterna att tacka för mycket, så hade kommunisterna å sin sida en stor tacksamhetsskuld till Hitler. Det var han som lade Östeuropa för Stalins fötter. Genom att vägra acceptera några kapitulationsvillkor eller gå med på en separatfred med västmakterna beredde Hitler ryssarna tillfälle att tränga in i hjärtat av Tyskland. Det finns ingen mera talande symbol för de två parternas själsfrändskap var att de ryska trupperna såg på medan tyskarna slog ner upproret i Warszawa, innan de själva gick in och jämnade staden med marken.

Lika betydelsefullt var att nazismen gav de kommunistiska regimerna en legitimitet, ett senkommet existensberättigande. 'Det stora fosterländska kriget', med de oerhörda offer kriget avkrävde Rysslands folk, blev en nationell pånyttfödelsemyt för sovjetstaten, analog med det amerikanska inbördeskriget eller vårt vinterkrig. Från och med krigsslutet utmålade sig kommunisterna som fascismens främsta motståndare, som om det var detta det handlat om ända från början.

Att jämföra kommunism och nazism är som att diskutera de relativa förtjänsterna hos pest och kolera.